

Hans Daalder

4 mei 1928 - 4 april 2016

Hans Daalder door Loek Zuiderduyn

Bij de begrafenis van Hans Daalder op Oud Eik en Duinen in Den Haag hielden de dragers even stil bij het graf van oud-premier Willem Drees voordat zij hun weg vervolgden naar Daalders eigen laatste rustplaats: een ultieme en postume ontmoeting tussen de politicus en de politicoloog, tussen de opdrachtgever en zijn biograaf. Voor het grote publiek zal Daalder inderdaad vooral bekendheid genieten als de auteur (samen met Jelle Gaemers) van de vijfdelige biografie van Drees.¹ Toch was die biografie een project waaraan Daalder vooral de periode na zijn emeritaat als Leids hoogleraar politicologie in 1993 heeft gewijd, en Daalder met zijn biografisch werk vereenzelvigen zou dan ook geen recht doen aan zijn grote bijdrage, zowel inhoudelijk als bestuurlijk, aan de ontwikkeling van de politicologie als wetenschappelijke discipline.

Studie en loopbaan²

Daalder werd op 4 mei 1928 geboren in Bergen (NH) als zoon van de socialistische leraar en onderwijsvernieuwer Dirk Leonardus Daalder en diens tweede vrouw Hendrika Overstegen. Eén van Daalders eerste publicaties zou het samen met zijn vader geschreven *Het Onderwijs in de Trekschuit* worden.³ Aarzelend tussen een studie rechten, geschiedenis of 'iets internationaals' viel Daalders studiekeuze uiteindelijk op de nieuwe 'Zevende Faculteit' aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam waar hij dat alles kon combineren met zijn politieke betrokkenheid. Die politieke betrokkenheid was Daalder met de paplepel ingegoten, maar kreeg scherpere contouren door het bewust meemaken van de opkomst van het nazisme in Duitsland (Daalders vroegste

---

1 Daalder schreef daarvan zelf drie delen: *Gedreven en Behoedzaam - De jaren 1940-1948* (Amsterdam: Balans, 2003); *Vier Jaar Nachtmerrrie - De Indonesische Kwestie 1945-1949* (Amsterdam: Balans, 2004); *Drees en Soestdijk - De zaak-Hofmans en andere crises 1948-1958* (Amsterdam: Balans, 2006) en samen met Gaemers *Premier en elder statesman - De jaren 1948-1988* (Amsterdam: Balans, 2014).

2 Hieronder put ik vrijelijk uit Daalders autobiografisch werk: *Universitair Panopticum; herinneringen van een gewoon hoogleraar*, Amsterdam: De Arbeiderspers, 1997 en 'A Smaller European's opening frontiers' in H. Daalder (red.), *Comparative European Politics; the story of a profession*, London: Pinter, 1997, 227-240.

3 Amsterdam: Scheltema Holkema, 1959.

politieke herinnering was aan de Rijksdagbrand) en de ervaring van de bezetting. Later zou het belang van deze periode voor hem nog toenemen doordat hij zich de persoonlijke geschiedenis van zijn echtgenote, Anneke Neukircher (1928-2007), die als joodse scholiere met haar moeder en zus uit bezet Nederland naar Zwitserland was gevlucht, als het ware eigen maakte.

Tijdens zijn studie politicologie in Amsterdam volgde Daalder colleges van onder meer Presser, Kleerekoper, Den Hollander, Baschwitz en Barents. De relatie met de laatste was nogal wisselend: Daalder had zich als student verzet tegen Barents' benoeming als hoogleraar politicologie, maar bewonderde later zijn kwaliteiten als opleider, werd zijn assistent, en raakte goed met hem bevriend. Uiteindelijk nam Barents afstand tot Daalder, mogelijk achterdochtig geworden door zijn afnemend gezichtsvermogen, mogelijk doordat Daalder intellectueel zijn eigen weg ging. Het leidde in 1957 tot Daalders vertrek uit Amsterdam. Daalder mag dan niet in Barents' voetstapen zijn getreden, maar de laatste heeft Daalder wel beslissend beïnvloed met zijn internationale oriëntatie. Niet alleen was Barents goed bekend met de internationale literatuur, maar hij beschikte ook over uitstekende contacten met buitenlandse vakgenoten en was in 1949 medeoprichter van de International Political Science Association (IPSA) – dit alles in een tijd dat 'internationalisering' bepaald geen gemeengoed was in de Nederlandse sociale wetenschappen. Toen Barents in 1952 het tweede congres van de IPSA organiseerde schakelde hij Daalder daarbij in, die zo als student in contact kwam met beroemde politicologen als Maurice Duverger, Carl Friedrich, Raymond Aron en anderen. Al tijdens zijn studie bracht Daalder een jaar door aan de befaamde London School of Economics and Political Science (LSE) waar hij sterk is beïnvloed door William Robson, die hem niet alleen in contact bracht met andere vooraanstaande Britse en Europese politicologen, maar ook op het spoor zette van een studie naar het Britse kabinet die zou uitmonden in zijn Amsterdamse proefschrift uit 1960.⁴ Hij hield er ook een blijvende bewondering aan over voor de Britse aandacht voor het taalgebruik in publicaties. Graag verhaalde hij over zijn eerste Engelstalige artikel over Nederlandse politiek in *Political Studies*.⁵ Het had hem een

---

⁴ *Organisatie en Reorganisatie van de Britse regering 1914-1958*, Assen: Van Gorcum, 1960, waarvan later een Engelse bewerking verscheen als *Cabinet Reform in Britain 1914-1963*, Stanford: Stanford University Press, 1963/London: Oxford University Press, 1964.

⁵ 'Parties and Politics in the Netherlands', *Political Studies*, 3 (1955): 1-16.

heel weekend gekost om de redacteur, Wilfred Harrison, te overtuigen dat bijvoorbeeld een beschrijving van Nederlandse ministers als ‘serving with’ de minister-president in plaats van ‘serving under’ geen slecht Engels was, maar een juiste kenschets van de Nederlandse politieke verhoudingen. Het verblijf aan de LSE smaakte duidelijk naar meer: hij zou later *fellowships* en *visiting professorships* vervullen in Harvard, Berkeley, Stanford, opnieuw Harvard, het Juan March Instituut in Madrid, en Leuven. Zijn periode als hoogleraar aan het Europees Universitair Instituut in Florence verdient nog aparte bespreking. Daalder internationale oriëntatie en netwerk werden verder versterkt doordat hij in 1958, korte tijd na zijn vertrek uit Amsterdam werd benoemd tot wetenschappelijk medewerker, later hoofdmedewerker, aan het Institute of Social Studies (ISS) in Den Haag.

In 1963 volgde zijn benoeming tot hoogleraar in de wetenschap der politiek aan de Leidse universiteit – een positie die hij tot zijn emeritaat in 1993 zou bekleden, zij het met diverse onderbrekingen voor buitenlands verblijf. Leiden werd zijn thuisbasis – aanvankelijk in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, later tevens, en uiteindelijk geheel, in de Faculteit der Sociale Wetenschappen.⁶ De enige echt serieuze bedreiging voor Daalder band met Leiden was de verleiding van het Europees Universitair Instituut. Zijn drie jaren als hoogleraar daar (1976-1979) halverwege zijn hoogleraarschap waren hem uitstekend bevallen qua wetenschappelijke mogelijkheden, maar ook vanwege het leven in Florence. Daalder was zelfs even in de race voor het presidentschap van het Instituut. Dat dit niet door ging vond hij niet zo erg, maar dat uiteindelijk ook een nieuw hoogleraarschap daar hem niet gegund werd moet een teleurstelling zijn geweest.

Wetenschappelijk werk

Getekend door de bezettingsjaren, een sterke historische belangstelling en een internationale oriëntatie: die drie kenmerken vormen ook de drie rode draden in zijn wetenschappelijk werk. Hans Daalder heeft een omvangrijk wetenschappelijk oeuvre nagelaten, waarvoor hij in 1994 de Koninklijke Shell prijs ontving, maar het is verspreid qua publicatie-strategie en

---

⁶ Voor de geschiedenis van de bestuurlijke inbedding van de Leidse politicologie, zie R.B. Andeweg, ‘De Leidse politicologie: van Geesteswetenschappen en Rechten naar Sociale Wetenschappen’ in R.B. Andeweg en B. Vis (red), *Politicologie in Nederland: Van Politisering naar Professionalisering*, Oudewater: NKWP, 2015, 67-84.

thematiek en daardoor niet makkelijk te karakteriseren. In een tijd dat het boek de publicatie-cultuur in de sociale wetenschappen nog domineerde, is Daalders werk – de kloeke boeken van de Drees biografie uitgezonderd – vooral te vinden in artikelen, hoofdstukken in bundels, en gepubliceerde lezingen. Gelukkig is een belangrijk deel daarvan later bijeengebracht in bundels, geredigeerd door hemzelf of door anderen.⁷ Daalders publicaties concentreren zich ook niet rond één bepaald thema waarbinnen wij de ontwikkeling van het denken van de auteur kunnen volgen. Afgezien van een weinig zinvolle tweedeling tussen publicaties over de Nederlandse politiek en overige geschriften dringt zich geen duidelijke categorisering op. Veel publicaties betreffen politieke partijen en partijstelsels, maar dat onderscheidt Daalders werk amper van dat van veel vakgenoten.⁸ De aandacht voor politieke instituties in Daalders werk is kenmerkender, zeker voor de politicologie in de periode 1960-1990 toen het institutionalisme niet meer en het neo-institutionalisme nog niet in de mode was. Hier vinden we analyses van de regering (zoals zijn eerder genoemde proefschrift) en vooral van het parlement,⁹ maar ook van het kiesstelsel¹⁰ of de monarchie.¹¹ Ook bevat Daalders werk opmerkelijk veel reflectie op de universiteit in het algemeen¹² en de eigen discipline in het bijzonder¹³.

Maar qua thematiek wordt Daalder vooral geassocieerd met de problematiek van democratische stabiliteit. Eerder wees ik al op het belang van de

---

7 Zie vooral J.Th.J. van den Berg en B.A.G.M. Tromp (red.), *H. Daalder: Politiek en Historie; Opstellen over Nederlandse Politiek en Vergelijkende Politieke Wetenschap*, Amsterdam: Bert Bakker, 1990; H. Daalder, *Van oude en nieuwe regenten; Politiek in Nederland*, Amsterdam: Bert Bakker, 1995; en H. Daalder, *State Formation, Parties and Democracy; Studies in Comparative European Politics*, Colchester: ECPR Press, 2011.

8 Als willekeurige greep: met P. Mair (Red.), *Western European Party Systems: Continuity and Change*, London: Sage, 1983; 'In Search of the Center of European Party Systems' *American Political Science Review*, 78 (1984): 92-109; en 'Parties: Denied, Dismissed, or Redundant? A Critique' in R. Gunther, J. Ramon-Monero en J. Linz (Red.), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, Oxford: Oxford University Press, 2002, 39-57.

9 Bijvoorbeeld met S. Hubée-Boonzaaijer, 'Parliament and the Budget: Procedures and Politics in the Netherlands' in D. Coombes (red.) *The Power of the Purse*, London: Allen & Unwin, 1976, 268-322; en 'Parlement tussen Politieke Partijen en Actiegroepen', *Acta Politica* 16 (1981), 481-490.

10 'Extreme Proportional Representation: The Dutch Experience' in S.E. Finer (Red.) *Adversary Politics and Electoral Reform*, London: Anthony Wigram, 1975: 223-248.

11 'The Monarchy in a Parliamentary System'. *Res Publica* 23 (1991): 71-81.

12 Bijvoorbeeld 'Trends and Dangers of Increased Bureaucracy in Higher Education: a view from below' *International Journal of Institutional Management in Higher Education*, (1985): 35-43.

13 Bijvoorbeeld: *Comparative European Politics; The Story of a Profession*. London: Pinter, 1997.

bezettingen voor Daalders politieke en wetenschappelijke ontwikkeling: 'Ever since, I have worried about both the merits and the fragilities of democratic government', zou hij daar zelf over zeggen¹⁴. Zoals voor veel politicologen van zijn generatie was voor Daalder daarmee 'Weimar' de grote puzzel op de achtergrond: hoe had zo'n bij uitstek democratisch systeem ten prooi kunnen vallen aan politieke instabiliteit en daarmee kunnen leiden tot een totalitair regime, met alle gevolgen van dien? En: hoe kan dat gevaar beteugeld worden? Die centrale vraagstelling liet zich ook goed binnen het eigen land bestuderen: waarom leidde de diepe verdeeldheid binnen de Nederlandse samenleving niet tot politieke instabiliteit? De eerste en misschien wel meest kenmerkende analyse van deze vraag dateert uit 1966. Tijdens zijn postdoctorale jaar in de Verenigde Staten was hij opgenomen in twee overlappende internationaal-vergelijkende onderzoeksgroepen: het Smaller European Democracies project, geïnitieerd door Val Lorwin en Daalder zelf maar al snel onder intellectuele leiding van Stein Rokkan, en het Political Oppositions in Western Democracies project geleid door Robert Dahl. Rokkan en Dahl werden niet alleen persoonlijke vrienden van Daalder, maar ook zijn intellectuele 'helden': beiden waren vergelijkende politicologen, maar Rokkan combineerde dat met een sterk historisch perspectief, en Dahl met een glasheldere theoretische en conceptuele benadering. Daalders werk kan gelezen worden als een poging het beste van beiden te combineren. Het Smaller European Democracies project heeft uiteindelijk weinig opgeleverd aan publicaties,¹⁵ maar het Political Oppositions project leidde tot een onbetwiste klassieker in de politicologie: een bundel geredigeerd door Dahl, met daarin Daalders befaamde hoofdstuk over Nederland: 'Opposition in a Segmented Society'.¹⁶ In 48 pagina's ontleedt Daalder de ontwikkeling van verschillende sociale scheidingslijnen in Nederland, de resulterende politieke tegenstellingen, het onschadelijk maken daarvan, maar ook de prijs die betaald wordt voor het dempen van politieke conflicten: '... the absence of a strong Opposition that challenges government wherever possible – on the basis of its own strength, not from the need to ingratiate itself with future

---

14 'A Smaller European's opening frontiers' in H. Daalder (Red.), *Comparative European Politics: the story of a profession*, London: Pinter, 1997, 227.

15 Bijvoorbeeld 'Cabinets and Party Systems in Ten Smaller European Democracies', *Acta Politica*, 6 (1971): 282-303

16 'The Netherlands: Opposition in a Segmented Society' in R.A. Dahl (red.) *Political Oppositions in Western Democracies*, New Haven: Yale University Press, 1966, 188-236.

coalition partners. The absence of a real Opposition potentially weakens every government...’ met het gevaar dat ‘the government becomes to distant for the ordinary citizen, leaving him a helpless object of diverse pressures and possibly even of (...) “a Ceasaristic breakthrough” from above’.¹⁷

Daalders analyse van verzuiling en pacificatie, inclusief de actuele waarschuwing voor de schaduwzijde van pacificatie-politiek aan het slot, doet sterk denken aan het werk van Arend Lijphart. ‘Daalder en Lijphart’ worden nogal eens in één adem genoemd als vormgevers van het denken over ‘consociational democracy’ waarmee zij Nederland op de kaart van de internationale politicologie plaatsten. Maar er waren ook duidelijke verschillen in hun benadering van dat concept. Daalder had, ondanks zijn belangrijke theoretische bijdrage¹⁸, vooral oog voor het historisch detail, de nuance, de uitzondering en de paradox¹⁹, en Lijphart, ondanks diens beroemde casestudy over Nederland, had meer aandacht voor het abstracte model. Als gevolg daarvan zag Daalder de Nederlandse pacificatiedemocratie eerder als een voortzetting van een aloude elitecultuur van schikken en plooiën terwijl Lijphart het ontstaan daarvan juist als een abrupte breuk (een self-denying prophecy) interpreteerde.

Daalder zelf beschouwde zijn studie over de positie van Joden in het verzuilde Nederland als zijn mooiste publicatie, en vanuit zijn persoonlijke achtergrond is dat te begrijpen.²⁰ Maar voor wie Daalder op zijn best en meest karakteristiek wil leren kennen zou ik zelf een ander artikel aanraden: zijn vergelijking van de ontwikkeling van *consociational democracy* in Nederland en Zwitserland.²¹ De drie rode draden in Daalders werk komen er in samen. Het thema is de democratische stabiliteit in de twee sterk verdeelde samenlevingen; de opzet is een strak vergelijkend ‘most similar systems design’: beide confederale stelsels kenden een Franse tijd, maar in Nederland beklifde de Napoleontische centralisatie, terwijl Zwitserland goeddeels

---

¹⁷ Idem, 236.

¹⁸ Met name ‘The Consociational Democracy Theme’, *World Politics* 26 (1974): 604-621.

¹⁹ Zie vooral zijn 1989 Erasmus Lectures aan Harvard University: ‘Ancient and Modern Pluralism in the Netherlands’ in H. Daalder, *State Formation, Parties and Democracy; Studies in Comparative European Politics*, Colchester: ECPR Press, 2011, 223-268.

²⁰ ‘Dutch Jews in a Segmented Society’, *Acta Historiae Neerlandicae*, 10 (1978): 175-194.

²¹ ‘On Building Consociational Nations: The Cases of the Netherlands and Switzerland’, *International Social Science Journal*, 23 (1971): 355-370.

terugkeerde tot de status quo ante; en de oorzaken en gevolgen van dat verschil worden blootgelegd aan de hand van een historische analyse.

Bestuurlijke betekenis

Ook een levensbericht voor de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), waarin Daalder in 1990 werd gekozen, mag niet voorbij gaan aan de grote organisatorische en bestuurlijke betekenis van Hans Daalder. Die geldt allereerst voor wat nu het Instituut Politieke Wetenschap van de Universiteit Leiden is en waarvan Daalder de *founding father* genoemd kan worden. Daalder werd in 1963 benoemd tot hoogleraar in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, waarvan hij ook decaan is geweest aan het eind van de roerige jaren zestig, en later in de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Met Daalders benoeming voegde Leiden zich betrekkelijk laat in het gezelschap universiteiten waar politicologie werd bedreven (na de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit en de universiteit van Nijmegen), maar die achterstand werd snel goed gemaakt door Hans Daalders dadendrang. Vlot gingen opleidingen van start, aanvankelijk vooral in de Juridische Faculteit, en de staf werd in rap tempo uitgebreid, met de benoeming van bovengenoemde Arend Lijphart tot hoogleraar internationale betrekkingen als belangrijk wapenfeit. Daalder had een onbetwist gezag in het instituut, maar hij creëerde een tamelijk horizontale bestuurlijke cultuur waarin ook UHDS en UD's werden beschouwd als 'fellows' met een aanzienlijke autonomie in onderwijs en onderzoek. Die autonomie werd wel begrensd door verwachtingen die nu vanzelf spreken, maar in de jaren van Daalders hoogleraarschap uitzonderlijk waren zoals internationaal actief zijn en publiceren, en vooral: de afspraak met nieuw benoemde medewerkers om na vier jaar weer te vertrekken wanneer in die tijd het proefschrift niet zou zijn afgerond.

Ook buiten Leiden was Daalders invloed merkbaar. Met andere Nederlandse hoogleraren politicologie stond hij aan de wieg van omvangrijke dataverzamelingen zoals het Nationaal Kiezersonderzoek, en vooral het Parlementsonderzoek waarmee Nederland een op dat terrein betrekkelijk unieke longitudinale reeks heeft opgebouwd. Hij was een van de oprichters van het tijdschrift van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek (NKWP), *Acta Politica*, in 1965. Jarenlang kwam 'de Kring' voor het jaarlijks congres

(het 'Politicologenetmaal') bijeen in Helvoirt, niet geheel toevallig de plaats waar de familie Daalder een vakantiehuis had... Daalder was voorzitter van 'de Kring' (1970-1975), en erelid sinds 2010.

Als het gaat om Daalders bestuurlijke bijdrage buiten Nederland verdient zijn rol in het European Consortium for Political Research (ECPR), de Europese beroepsorganisatie van politicologen, bijzondere vermelding. In 1970 nam Daalder, met zeven andere hoogleraren, het initiatief tot oprichting van de ECPR en hij zou tot 1988 deel blijven uitmaken van het Executive Committee. Van 1976 tot 1979 was hij als opvolger van zijn vriend Rokkan de tweede voorzitter van deze organisatie die nu niet meer weg te denken is uit de Europese politicologie. Als eerbetoon reikt de ECPR jaarlijks een naar Daalder vernoemde prijs uit. Van 1976 tot 1979 was hij ook de eerste voorzitter van het Department of Political Science aan het pas opgerichte Europees Universitair Instituut in Florence.

Daalders bestuurlijke bemoeienis strekte zich ook uit tot universitair-politieke conflicten. Het ging onder meer om zijn betrokkenheid bij het verzet tegen de poging om de directeur-generaal voor het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek, Roel in 't Veld, ondershands te benoemen tot buitengewoon hoogleraar bestuurskunde in Rotterdam en Leiden. Maar de belangrijkste kwestie was 'de zaak-Daudt' aan de UvA (al vond Daalder die benaming zelf onjuist). De kern van het conflict betrof het verzet van de Amsterdamse hoogleraar politicologie Daudt en een aantal medewerkers tegen pogingen van studenten, gesteund door sommige wetenschappers en bestuurders, om de inhoud van het onderwijs in maatschappijkritische richting te veranderen. Afgezien van een zekere neiging om dergelijke conflicten te personaliseren en in een goed/fout-stramien te interpreteren, ging het bij Daalder daarbij steeds om de gevaren van doorgeschoten universitaire democratisering en bureaucratisering – het tweede was in zijn visie daarbij het onvermijdelijk gevolg van het eerste.

Daalder zelf ontleende aan dat bestuurlijke werk, en zeker aan bestuurlijke conflicten, uiteindelijk niet de meeste bevrediging. In het interview dat Barbara Vis een jaar voor zijn dood met hem hield voor het jubileumboek van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek vroeg zij hem naar een

dieptepunt in zijn loopbaan. Hij antwoordde met een karakteristieke omweg:

Ik heb een uitermate rijk leven gehad. Ik heb veel gepubliceerd, vaak in te korte tijd, en ook wel over belangrijke onderwerpen, en contacten opgedaan met mensen in het veld die ertoe deden. Desondanks heb ik niet het gevoel dat ik alles heb geschreven wat ik had willen schrijven. Dat kwam vooral door tijdrovende bestuurstaken en door op zich belangrijke werkzaamheden, zoals het stimuleren van onderzoek en het uitbouwen van de studierichting en het vak in den lande.²²

Wij zijn Hans Daalder veel dank verschuldigd voor dat vele bestuurlijk-organisatorische werk ten dienste van de politicologie, maar vooral voor het gelukkig toch zo omvangrijke wetenschappelijke oeuvre dat hij ons nalaat.

---

22 B. Vis, 'Hans Daalder: Over de invloed van het totalitarisme, inspiratie in en uit het buitenland, en biografieën' in R.B. Andeweg en B. Vis (red.) *Politicologie in Nederland: Van Politisering naar Professionalisering*, Oudewater: NKWP, 2015, 11.